tetlenségével zajló folyamatot. Oldások és kötések csapdája fogalmazódik meg Krasznahorkai e kötetében. S pontosan nyomon követhető az ezt szolgáló „táncrend". A csapda tehát ezúttal az olvasóra is kiterjed, merthogy közel sem csak a világból való kihátrálás lépésrendjéről van itt szó, hanem ugyanilyen fokon a benne maradás esélyeiről is. Arról, hogy benne maradni mégis, amikor a látótávolságot újra meg újra elborítja a közönségességek és hazugságok köde, az efölötti mézédes fájdalom, melyet az a fölismerés kísért, hogy nincs semmink, s nem is volt soha.

Az olvasóra is kiterjedő csapdáról van szó mindenképp. Erről győz meg a példabeszéd értékű zárórész az Okinavai Guvatnak elnevezett különös madárról. Az Okinavai Guvatnak sikerült elérnie a kivonulást, mely nem folyamat, hanem állapot. Sikerült ugyanis évezredeken keresztül megtartania (abszolúte) rejtőzködő életmódját. Ám ez a bizonyos Okinavai Guvat, a szónak megítélése szerint nem más, mint madár a röpte nélkül.

Hogy miért Théseus-általános? Valóban talány. S valóban csak a labirintusbeli Théseusra lehet asszociálni. Labirintusban lenni ugyanis sohasem eleve az eltévedést jelenti, hanem útközben létet; a lényeg megtalálásának talán naiv, de önmegtartó hite folytán: a keresés folyamatát. Egy világot összefoglaló értelem felé vezető utat. Mindenkor oda- és elfelé, ahogy már a keresés lépéseinek autentikus lépésrendje diktálhatja. *(Széphalom Könyvműhely, 1993.)*

Juhász Erzsébet

Drávaszögi forgószínpad

KONTRA FERENC: ŐSÖK JUSSÁN

„Bebábozódnak a titkoktól az áldozatok. A sötétség évtizedei múltak el szavalatokkal és zászlókkal."

K. F.

A jugoszláviai magyar irodalomtól – meg-megújuló eszméléseink során, irodalmi korszakhatáraink meghúzásakor – folyton múltunk és jelenünk ábrázolását kértük számon, persze nem a váteszi, népvezéri megnyilatkozásokat, hanem a múlt vállalásának gerinces bátorságát és a kisebbségi lét peremreszorultságának felmutatását. Még akkor is, ha az elmúlt ötven esztendőben a vajdasági magyarság legnagyobb tragédiájáról, a partizánok által elkövetett, 1944-es vérengzésről az irodalom közvetlenül nem szólhatott – az írók számára nem maradt más, mint csupán utalásszerűen sejtetni a túlélés súlyát. Az évtizedes tilalmak, az ideológiai agymosás, majd a hatvanas években hirtelen felvirágzó posztavantgárd szabadsága hangsúlytalanná csiszolták az 1942 januárjában elkövetett vérengzés 1944 novemberében bekövetkezett, az áldozatok számát megtízszerező megtorlásának csupán emlékezetben őrzött balladai iszonyatát.

Az utóbbi években Németh István és Burány Nándor műveiben értékelte a kritika a vajdasági magyarság „elkésett balladájának" megfogalmazásait. Legszókimondóbb

azonban mégis Kontra Ferenc, aki a versek birodalmából – két kötet után – bukkant fel egyszerre, hogy prózájában dokumentáris erővel, lírai expresszivitással jelenítse meg történelmünk sötét korszakait.

Költészete a rockszövegek és a lírai tájversek között villódzott, prózája pedig a ballada, a népmese, a lírai monológ és az esszépróza között találta meg sajátos kifejezési formáját, amelynek a sajátos ritmusa adja meg azt a varázst, amit másutt, ilyen formában nem találhatunk meg olvasmányainkban. Emberekhez és tájhoz kapcsolódik ez a prózavilág, a feldolgozott ismeretanyagot pedig olyan korból meríti, amelyet a szerző nem élhetett meg, ám ábrázolása hitelesebb a szemtanú elbeszélésénél – ez a fikció hatalma.

Az 1987-es regénypályázat első díját a *Drávaszögi keresztek*kel érdemelte ki, amiben (a fülszövegről olvasva): „...sorstragédiák sorakoznak egymás mellett, balladai láncot alkotva. Egy meghatározott tájegység belső világának feltárása a Drávaszögi keresztek, melyben az író a jellegzetes alakok megjelenítése mellett egyetemességre is törekedett: a közelmúlt eseményei mellé került mindaz, ami több emberöltőn keresztül hagyományozódott, és egy kis népcsoport szellemi örökségévé vált. Ebben a világban valóság és tündérmese egy tőről fakad. A visszatérő múlt kísérteteinek útját az ábrázolás életerős pontossága követi." A baj, az emberöltőkön át ismétlődő csapások füzére jelentkezett a regényben, amely még jószerével néprajzi és szociográfiai dokumentaritással ragadta meg az író szülőföldjének partszakadásait, mielőtt végleg eltűntek volna a vízbe vesző löszhát emlékei. Keresztek jelzik ezen a tájon a *volt* életet, tragédiákat sorjáznak a hegybe vájt gádorok, a lerombolt templomok, az eke után a földből kiforduló csontok. És az életre emlékeztetnek holdas éjszakákon Sztárai Mihály ébenfa hegedűjének a laskói lösz felett sejlő, elnyúló hangjai, a templom előtt álló Zsolnai-szobor felirata: Ősök jussán.

A *Nagy a sátán birodalma* című, 1991-ben megjelent kötetének elbeszéléseiben már erősebb felhangokat nyer a kisebbségi lét, kifejezésre jutnak a tragédiák belső lerakódásának egymás után felrepedő rétegei és a számkivetettség, a hontalanság külső megélése is. Az elbeszéléskötet is sorsok jegyzéke, akár a regény, sőt a földolgozott drávaszögi sorsok kivétel nélkül tragikusak, ám az elbeszélések a regénynél higgadtabb, kevésbé rapszodikus ritmust követnek. Gyakori formaként jelentkezik a kötetben a monológ, ami a bőbeszédű élőszó ritmusát idézi: így csak azok mesélhettek, aki a baranyai szőlősök aljából a Dunára függesztett tekintettel adták elő mondókájukat.

Kontra prózaírásának jellemzője, hogy gazdag élményanyagot sűrít szövegeibe; a főtörténet mellett egy egész sor cselekménymeandert bont ki, amelyekből külön elbeszéléseket kerekíthetne. A történetek, mint eleve maga az emberi lét, tragikusak, a hősök „gyertyalétüket" élik, és mindig valahol félúton vannak a halál felé. Az elbeszélés, a narráció ritmusa mellett a szövegekben tapasztalható erős lirizálás is a népmesékre utal; néhol nem maga a történet a megkapó, hanem az előadás finom szálú hálója, amely ugyanúgy elszakadna az érintéstől, mint a mese fonala, ha a hallgatóságból valaki közbeszólna. Emellett ugyancsak a népköltészetre utal Kontra Ferenc novellairásának az a jellegzetessége, hogy nem befelé halad a történetben, a mag, illetve a hős felé, hanem fordítva, egy-egy történet vagy szereplő köré újabbnál újabb koncentrikus mesét von, és ezzel kapcsol egymáshoz személyt és eseményt.

Legújabb novelláskötete ott folytatja a drávaszögi forgószínpadon egymást váltó tragédiák elbeszélését, ahol az előző abbahagyta, 1944 késő őszénél, azoknál az eseményeknél, amelyekről eddig se írónak, se emlékezőnek nem lehetett beszélnie, hallgatni

kellett, lobogólengetéssel és iskolai ünnepélyekkel kiiktatni a történelmet az egyéni és a kollektív emlékezetből. S a *Drávaszögi keresztek* lidérces világa *fölül* az *Ősök jussán* kötet hámozza le az újabb réteget, amely már nem csupán félelmetes, hanem egyenesen iszonyatos.

„Ezen a vidéken régi »hagyományai« vannak az üldöztetésnek és a népirtásnak" – mondta Magyar Naplónak adott interjújában Kontra Ferenc, és természetesen a Drávaszögre gondolt, szülőföldjére, amelynek a vészes gyorsasággal harmadozódó magyarsága az ősök jussán folyton az ellenségképet idézi fel a hívatlan honfoglalókban, egyszerre csak kiszorul hazájából, létéből. A félszázadon át elhallgatott, illetve a harmadik esztendeje a mendemondákból valósággá lett tragikus eseményeket tárja most az olvasó elé Kontra Ferenc. Történeteket, mert a Kontra által következetesen épített baranyai legendárium elbeszélései valós, megtörtént eseményeket dolgoznak fel. A kötetbe válogatott monológok, narrációk és esszénovellák eseményei közvetlenül hallott történetekből épülnek fel, gyakran a legközelebbi családi vonatkozásokat is feltárva, mint például az író nagybátyja esetében, akit a bezdáni malom pincéjében vertek agyon a partizánok, vagy a *Drávaszögi rekviem* című esszénovellában, ahol édesapja, a családban negyedik Kontra Ferenc laskói temetésének képét növeli Laskó népe és a Drávaszög aknatüzes temetési freskójává. Hitelességre utal az is, hogy a legújabb baranyai honfoglalás, felszabadítás vagy megszállás háborújának embertelen brutalitását megjelenítő *River of No Return* című elbeszélés első megjelenésekor a szereplők még teljes vezeték- és keresztnévvel tárták fel identitásukat, a kötetben már csak monogrammal szerepelnek, ám azok megegyeznek a teljes névvel. Az elbeszélések már mind kiállták a vajdasági és a magyarországi folyóiratok próbáját, megjelentek a *Magyar Napló*ban, a *2000*-ben, a *Holnap*ban, az *Erdélyi Magyarság*ban, a *Híd*ban, a *Magyar Szó*ban, ám a kötetbe kerülés előtt gondosan átfésülte őket a szerző, a címek módosítása mellett rövidített, átdolgozott, átírt, ami azt eredményezte, hogy az *Ősök jussán* nem csak témájában, a kimondás bátorságában egyedülálló könyv, hanem esztétikai fegyelmezettségében is párját ritkító.

A könyv hármas tagolású. Az első, *Hazudtam szép hazát nekünk* című egység pörölyként taglózó súlyú mottója lehetne a következő mondat: „Átok a közeli határ, mert minden csapat győztesként érkezik és vesztesként megy el, közben mi vagyunk a föld a talpuk alatt, melyen az a kenyér is megterem, amit mindig meg kell osztanunk velük". A ciklusba tartozó négy elbeszélés történetei a novemberi esők metaforájába zárt tragédiákat fűzik egybe, rétegenként tárják fel a tájban szövődő emberi viszonyokat, családi eseményeket, véletlen találkozásokat, sorsfordító pillanatokat. Itt olvasható a kötet egyik legmegrázóbb és legmeggyőzőbb formaérzékkel megalkotott története, az *Esős napok*. A történet az ártatlan bezdániak tragédiáját mondja el, azokat az eseményeket idézi meg a széppróza eszközeivel, amelyekről mindeddig jobb volt nem is tudni. 1944. november harmadikán ugyanis a környékre érkező 51. hadosztály VII. vajdasági rohambrigádjának partizánjai Bezdánban mintegy ötszáz férfit összefogtak, egy részüket Zomborba terelték, ahol a fogva tartás áldatlan körülményei között lassan elhullottak, 183-ukat pedig az isterbáci tanyák között agyonlőtték. Válogatás, s bizonyítható bűn nélkül követték el a „megtorlás"-nak nevezett vérengzést, Cseres Tibor adatai szerint (Vérbosszú Bácskában, 1991) e novemberi délután agyonlőttek közül a legfiatalabb 13 éves volt, a legidősebb 54. Más adatközlők 88 esztendős kivégzettről is tudnak, ami ugyancsak valószínű, ugyanis Isterbác mellett a csatornába lőtt, a bezdáni malomban a felismerhetetlenségig megkínzott és megcsonkított áldozatok száma 350 körülire tehető.

A *Hideg napok*ra utaló elbeszélés, az isterbáci pénteket megfogalmazó *Esős napok* idézi az ötven évvel ezelőtt felvetett, de ma is időszerű és annyi józan fejben megforduló gondolatot: „Miért féltünk volna, ha senkit sem bántottunk, miért menekültünk volna át a Dunán, a part sem óvta meg azt, akinek megpecsételődött akkor a sorsa, de aki csak ott tudott élni, ahol a világra jött." A szabad szerkezetű novella azt a hatást kelti, mintha az elbeszélő folyton nézőpontot cserélne, mindig annak a szemével látná az eseményeket, illetve magát a(z elbeszélt) történetet, aki a valóságban a legközelebbről láthatta, így a szöveg hol az archaikus, népi ima szürrealista lírájával szólal meg, hol a múlt vonatán gördül, az idő és a „titoktól bebábozódott áldozatok" elmaszatolódó (fény)képei előtt, hol pedig a tárgyilagos szemlélő aprólékosságával leltároz.

A kötet első harmadának közös jellemzője, hogy egytől egyig dokumentumtörténetet sorakoztat, a már említettet kivéve hűen követvén az élőbeszéd stílusát és az emlékezet szelektivitását. Megnevezett egyének, szemtanúk, túlélők tudósítanak az isterbáci tragédia baranyai reprízének megakadályozásáról, hála az emberét féltő feleségnek és a partizánokat megfékező orosz tisztnek *(A kivégzés elmaradt)*; az emberséges német és emberséges orosz katonákról, akik tétlen szállásadójukkal a legemberibb módon *laktak* együtt a batinai hegy alatt, a partizánokról, akik a magukban tüzelt ellenségképtől elvakulva fosztogattak, miközben az oroszok harcoltak helyettük *(Vörösboros poharak)*; valamint arról a számtalan megpróbáltatásról, küzdelemről, újrakezdésről, amit ember és táj átélt 1915 és az 1950-es évek kezdete között, amikor a baranyai ember felett ide-oda tologatták a határt, és egy nem is teljes emberöltő alatt négy állam keserű kenyerébe kóstolt bele *(Csapó János fél élete)*.

A második, *A túlélés elátkozottjai* című témakörbe sorolt írásokban is, akárcsak a *Drávaszögi keresztek*ben és a *Nagy a sátán birodalmá*ban, feltűnik a halottak szürrealista, lidérces vonulása. Ám amíg az élők sanda szemmel, gonosz szándékkal járják a világot, a halottak az asztalra készített kalácsból jönnek törni, a kancsóból friss vizet inni a mindszentek és a halottak napja közti éjszakán. A kötet hangulatát meghatározó, baljós események eljövetelét suttogó, novemberi szél járja át ezen elbeszélések hálóját is, amelyekben a morális értékek olyan mértékű vesztéről esik szó, mint például az örökség reményében és éppen a rend őre által elkövetett rokongyilkosság, vagy a sírrablásba torkolló kilátástalanság és kitaszítottság.

Mindenképpen ki kell emelni ebből a blokkból a *Sármadár* című elbeszélést, amely az urbánus folklór vidám epizódjával kezdődik, a PB-gázos, a jószág felrobbanásában csúcsosodó disznóöléssel, ami átvezet az első tragédiába, hogy a horror legszínvonalasabb mestereit dicsérő mértékkel, a hétköznapok misztikájának felerősítésével bontakoztassa ki a szörnyűnél szörnyűbb epizódok füzéréből összeálló történetet. Egyes elbeszélésekben az író csupán lehetővé teszi, hogy a történet az események és a szavak súlya által fejtse ki hatását, itt a pszichológiai ábrázolásnak ad elsőbbséget, szövegbeli késleltetéseivel, előrevetítéseivel és kitérőivel hömpölygő misztikummá növeli a hétköznapok tornyosuló sejtelmeit – s egyben tudatosítja, hogy a horror mindennapjaink eleme, s ennek ő avatott ismerője.

Háborúk vigyáznak ránk a címe a könyv harmadik, legtöbb elbeszélést tartalmazó egységének, ami a legújabb, 1991-ben kezdődött honfoglaló/testvérháború bestiális történetei alapján döbbent rá, hogy az ember, az egyén, a pótolhatatlan, megismételhetetlen érték, itt és most, a Drávaszögben (is) puszta nyilvántartási számmá alacsonyul az értékrendszernek az önmagából való teljes kifordulása közepette. „Ezen a vidéken harci egységeket, repülőgépeket »állítanak« és tagadnak le. Mindenki csak átmeneti

figura." – A drávaszögi forgószínpadon – tehetnénk hozzá, ahol, mint éppen Kontra Ferenc könyvéből szemléletes képet kaptunk róla, egy fél emberöltő alatt négy rendszer változott meg, és a legújabb háborúról még eldöntetlen, hogy felszabadítás vagy éppen megszállás-e; még nem tudni, melyik fél történelemszemlélete lesz a kitartóbb. A drávaszögi magyarság szempontjából ez azonban lassan lényegtelenné válik; aki még maradt, hol ettől, hol attól kénytelen elfogadni a fegyvert, hogy utána olyan buzgalommal ássa el a kert végében, mint tették ötven évvel korábban a bezdáni katonaszökevények, akik egyik oldalon se kívántak vért ontani, hiszen a puska ezen a vidéken a vadorzás, nem pedig az egymás mellett élés feltételei megteremtésének sajátos eszköze volt. Negyvenezer bácskai magyarnak nem maradt ideje változtatni álláspontján.

Az *Ősök jussán* befejező részének elbeszélései *állapotrajzok*, bármennyire is elképzelhetetlen, hogy a félelem és a gyűlölködés, a kizárólagosság és a háború *állapottá* képes lenni, nem lobban el szalmalángként, hanem beleivódik a tájba, az emberek bőrébe. Pedig az emberek különbözőek: van aki mint a méh, „saját hajlékába hordja a mézet. Szárnyait megfeszíti a szélben". Van, aki vaddarázs módjára beköltözik emezek kaptárába, mindent elpusztít maga körül, és folyton csak a fullánkját öltögeti.

Kalandos és bátor vállalkozás, igazi kihívás a jelenről írni, amikor ismét olyan dolgok, események történnek, amelyekről nem mindenhol szabad beszélni. Az írónak azonban az a kötelessége, hogy beszéljen ezekről. „Nem véletlenül játszódnak a mesék mind a múltban." – írja a szerző *A mi búvóhelyünk* című elbeszélésében és folytatja: „Nem habzó királykisasszonyokért estek el a délceg hercegek, hanem számítógépekért, fűnyírókért, autókért és videókért." Innen – teszi hozzá *A hold hazavezet* című novellájában – „mindent elvittek, amit csak lehetett: az erdőt, a szőlőtermést, a hidakat, az emberek lelkét meg a futballmérkőzést."

A könyv valós értékeinek behatárolását megkönnyítendő, idézem a *Vörösboros poharak* című elbeszélés befejezetlen epilógusát: „Ki szól ma rám, hogyan szabad emlékezni? Apám szavai mérhetetlen távolságra húzódtak vissza, és nem lehet vitatkozni emlékeivel, melyek sohasem illettek abba a mozaikba, amit történelemképnek kellett nevezni. Éppen a mozaikkockák szabálytalansága miatt nem lehet eldönteni, befejeződött-e a történet, amely kicsordult kanonizált medréből, vagy újra tétlen szállásadók leszünk, megfélemlített kiszolgálói és talán túlélői a testvérháborúnak, amely most autentikus apropója az emlékezésnek. A fenyegetettség aggasztó párhuzamokat teremt, hadiállapotban családok szakadnak ketté, és újra előkerülnek a második világháborús történetek, miközben hallom, hogy szülőfalumban félkatonai alakulatok csapatai birtokukba vettek a hegyen néhány pincét. Talán egymást váltják megint az egyenruhások hízót-borjút felfalva, mint egykoron? Kikre sütik majd újfent az árulás bélyegét? Mintha nem lenne elég a »természetes« fogyatkozás: húsz év alatt a felére csökkent a drávaszögi magyarság lélekszáma. A határzóna hányatott sorsú népe most sem hallathatja szavát, hiszen megint mások beszélnek helyette. A különböző irányból érkező érdekek – ahogy a tankok – simán átgázolnak a kisebbségek »hídján«. A nagyvilág pedig megint nem hatódik meg azon, hogy ezt a maroknyi népet folyton marhakereskedők terelgetik egyik vásártól a másikig."

Kontra Ferenc megírta az emberi szenvedés drávaszögi legendáriumát, s ennek alapján hittel állíthatjuk, hogy megtalálta emberi és írói azonosságát. Könyve a jugoszláviai magyar irodalom újabb fejezetének méltó bevezetője. *(Forum, 1993.)*

Fekete J. József